

■ Του ΧΑΡΗ ΣΤΡΑΤΙΔΑΚΗ*

Αναδιφώντας το χθες (288)

Επανεκτιμώντας τα μνημεία του τόπου μας: Το Διοικητήριο

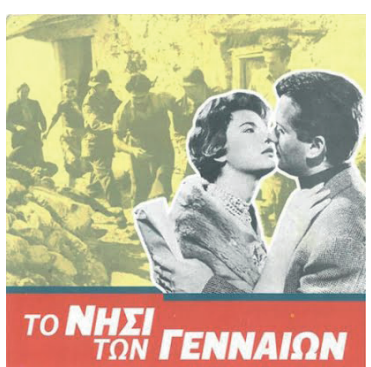
Χρειάζεται να εμφανίζονται κάπου κάπου στο Ρέθυμνο ξένοι που να εκτιμούν τα μνημεία του τόπου, ώστε κι εμείς με τη σειρά μας να τα ξαναβλέπουμε με άλλη ματιά. Τέτοια είναι η περίπτωση του ναού της Παναγίας στο Λιβάδι Ρουσιτικών αλλά και του ίδιου του χωριού, το οποίο αποτελεί μνημείο και δείγμα καλαισθησίας του παρελθόντος και του παρόντος. Θέλω να πιστεύω ότι η πρόσφατη κινηματογραφική παραγωγή που χρησιμοποιήθηκε ως ντεκόρ κάποιους χώρους του θ' αποδειχτεί εφάμιλλη του ιστορικού και φυσικού του περιβάλλοντος και δεν θα αποτελέσει μια ακόμα «αρπαχτή στην επαρχία».

Παρόμοια είναι και η περίπτωση της «Νομαρχίας» (Διοικητηρίου), που χρησιμοποιήθηκε για την ίδια ταινία, ονόματι «Εγκλημα στην Κρήτη». Δυστυχώς φαίνεται ότι χρειάζονται και πάλι οι ξένοι και η ματιά τους για να συνειδητοποιήσουμε ότι έχουμε να κάνουμε μ' ένα εμβληματικό κτήριο, το μεγαλύτερο στην πόλη, από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα που ξεκίνησε η οικοδόμησή του μέχρι σήμερα. Αρκετά να αναλογιστούμε ότι το εμβαδόν των καλυμμένων χώρων του υπερβαίνει τα τρία στρέμματα. Μια πολύ καλή εργασία γι' αυτό, εκπονημένη από την αρχιτέκτονα Ρένα Μαγιάφα, μπορεί να βρει ο ενδιαφερόμενος στο διαδίκτυο, στη βάση δεδομένων «Οδυσσεύς» του υπουργείου Πολιτισμού (http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=2024).

Το κτήριο της Νομαρχίας είχε χρησιμοποιηθεί και παλιότερα, στην αλήστου μνήμης «Χαραυγή της Νίκης». Παραθέτω μια όχι καλής ποιότητας φωτογραφία του μετασκευασμένου σε Γερμανικό Διοικητήριο κτηρίου, με τη σβάστικα να κυματίζει από το μαλκόνι του ορόφου (και όχι από τον ιστό πάνω από το κτήριο). Να θυμίσω ότι η ταινία εκείνη, του άσημου σκηνοθέτη Ντίμη Δαδής, που έκανε περήφανους πολλούς Ρεθεμνιώτες που πήραν μέρος σ' αυτήν ως κομπάρσοι, αποδοκιμάστηκε άγρια στο φεστιβάλ Θεσσαλονίκης και η προβολή της είχε διακοπεί.

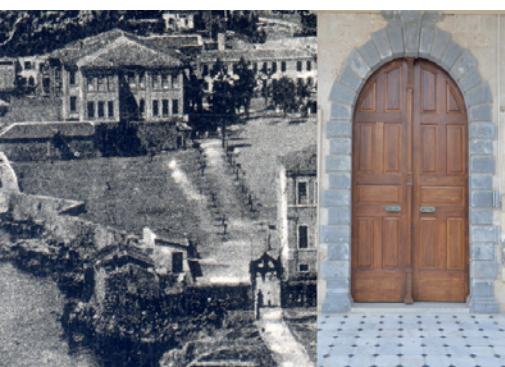
Δεν είχε συμβεί το ίδιο και με «Το νησί των γενναίων», το οποίο η Εύα Λαδιά μάς θύμισε προ καιρού, μαζί και με άλλες παραγωγές στις οποίες είχαν πάρει μέρος Ρεθεμνιώτες, μεταξύ των οποίων επιφανέστερη είναι «Ο ήλιος του θανάτου». Όπως και να το κάνουμε, αν στον τομέα της μουσικής, της κρητικής αλλά και της κλασικής (Μαμαγκάκης, Κουμμεντάκης, Κυριακάκης κ.ά.) το Ρέθυμνο υπήρξε πρωτοπόρο, σ' εκείνον της κινηματογραφικής παραγωγής ποτέ δεν μπόρεσε να ξεπεράσει την αφάνεια.

Ας ξαναγυρίσουμε όμως στη «Νομαρχία» μας (παλιότερα «Διοικητήριο» και σήμερα «Αντιπεριφέρεια»). Οπωσδήποτε ο προεξέχων χώρος στον όροφο δεν είχε σχεδιαστεί για εξώστη αλλά για κιόσκι, με τσατμάδες, όπως φαίνεται από τη φωτογραφία του Ε. Α. Cavaliero που είχε κυκλοφορήσει ως καρτ ποστάλ, με αριθμό σειράς 7. Το κιόσκι ή μάλλον εκκεντρικά είχε αρκετά νεοκλασικά στοιχεία, με αποκορύφωμα την αετωματική επίστεψη, επάνω στην οποία ήταν τοποθετημένος ο ιστός της σημαίας. Η είσοδος στο κτήριο ελεγχόταν με σκοπιά.

Υπήρχαν όμως και δευτερεύουσες εισόδους, όπως και σήμερα υφίσταται μια τέτοια στο νότιο του κτηρίου ακού συγκροτήματος. Έφτανε κανείς σ' αυτήν αφού από την πλατεία διέσχισε ένα θύρωμα νοτίως του κεντρικού (φαίνεται καθαρά στην προηγουμένη φωτογραφία) και από το οποίο μπορούσε επίσης να μεταβεί στο Ιπποστάσιο, στο οποίο κατέλυαν όχι μόνο τα υποζύγια της διοικητικής μηχανής του Ρεθύμνου αλλά και της στρατιωτικής, του γειτονικού Στρατώνα. Για τις ανάγκες των ζώων και προκειμένου αυτά να απαλλάσσονται από τα ζώα οδηγούνταν στη θάλασσα μέσω της γνωστής μας γλιότρας στη Χαχλάδα, την οποία θεωρούσαμε μέχρι πρότινος ως λαθευμένη για τον σκοπό αυτό, μέχρι που πληροφορηθήκαμε ότι αποτελούσε νεώσοκο των ελληνοϊστικών χρόνων.

Το Διοικητήριο αποτελεί ένα σημαντικό μνημείο. Η υπερυψώσή του από τη γη, το μεγάλο ύψος των τριών ορόφων, η μεγάλων διαστάσεων μεγαλοπρεπής ξύλινη σκάλα που οδηγούσε στον όροφο αλλά και η ίδια η αρχιτεκτονική του κτηρίου, με τις σαφώς διακρινόμενες πτέρυγες και τον τονισμό των γωνιακών δόμων, δημιουργούν ένα αρμονικό αποτέλεσμα. Η είσοδος πραγματοποιείται μ' ένα κομψό θύρωμα εισόδου, κατασκευασμένο από μάρμαρο. Το υλικό αυτού του θυρώματος και των κολόνων που το περιβάλλουν θα πρέπει να ήταν εκείνο που προσέδωσε στην περιοχή το όνομα «Μαρμαρόπορτα» και όχι βέβαια η πολύ σεμνή πορτούλα που εισήγαγε στην περιοχή των Στρατώνων, απεικονίστηκε της οποίας διασώζονται (εικόνα) και φανερώνουν κάθε άλλο από «πολυτελή» υλικά, σαν το μάρμαρο. Ίσως μάλιστα να πρόκειται για απλή πύλη δύο μη συνδεδεμένων παραστάδων, και το εμφανιζόμενο κυκλικό ανώφλι να έχει φτιαχτεί από δάφνες για την υποδοχή του Πρίγκιπα Γεώργιου.

Η παράδοση των Τουρκορεθμινίων (που στην περίπτωση αυτή μετέφερε ο Μουχαρέμ Νουμανάκης) διασώζει ότι η Νομαρχία οικοδομήθηκε με σχέδια του Οθωμανού αρχιτέκτονα Μεχμέτ Ζεκί που ήρθε από την Κωνσταντινούπολη με συνεργείο 18 ατόμων, μαζί με τον Αρμένιο εργοδηγό τους, ονόματι Δαβίτ. Το συνεργείο συμπλήρωσαν τεχνίτες και εργάτες από τα Χανιά και στοιχίσε 60.000 χρυσές λίρες. Αναφέρει επίσης ότι η επίπλωσή του στοιχίσε 500.000 λίρες, πράγμα απίθανο. Η αντίστοιχη χριστιανική παράδοση ισχυρίζεται ότι ανεγέρθηκε μετά την επανάσταση του 1866, από τα εισοδήματα των περιουσιών των εκπατρισθέντων χριστιανών της επανάστασης του 1866. Η απουσία του κτηρίου από το ακριβέστατο τοπογραφικό σχέδιο του G. Wilkinson του έτους 1850 (εικόνα) ισχυροποιεί τη δεύτερη αυτή εκδοχή, οπωσδήποτε όμως για οριστική απάντηση απαιτείται αρχειακή έρευνα.

Ένα τέτοιο μεγάλο κτήριο δεν θα μπορούσε βέβαια να απουσιάζει από το πρώτο ουσιαστικά επιστημονικό τοπογραφικό σχέδιο της πόλης μας. Όσο για τον αρχιτέκτονα μ' αυτό το όνομα, έψαξα στο διαδίκτυο και δεν μπόρεσα να τον εντοπίσω, αντίθετα με τον συνονόμάτο του Πασά, για τον οποίο βρήθη αναφορώντας, ιδιαίτερα για το κομψό Γαλί του, που σήμερα βρίσκεται κάτω από τη γέφυρα του Βοσπόρου και αποτελεί τμήμα του προσφερόμενου τουριστικού πακέτου της Κωνσταντινούπολης. Όμως εκείνος είχε γεννηθεί το 1862, οπότε μιλάμε για άλλον άνθρωπο. Το θέμα θα πρέπει να ερευνηθεί περισσότερο, ακόμα κι αν το όνομα έχει φτάσει σ' ένα παρεμφερές.

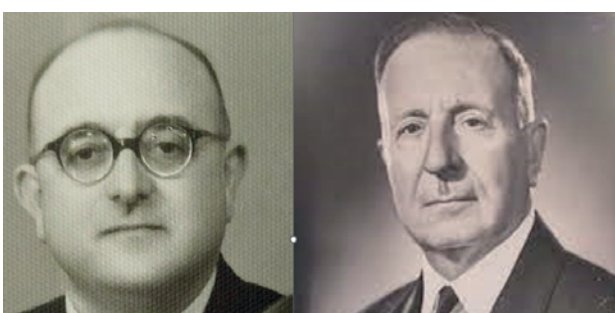
Δεν θα μπορούσαν βέβαια να έχουν εκπονηθεί για το Ρεθμινάκι μας τέτοια σχέδια κτηρίου, όσο κι αν μας κολακεύει αυτή η σκέψη. Η σκέψη εξαφανίζεται όταν βρισκόμαστε, όπως εγώ πρόσφατα, στη Σμύρνη, στην ευρύτερη περιοχή του Ρολογιού και συναντούμε ένα παρόμοιο αλλά μεγαλύτερων διαστάσεων κτήριο, που αποτέλεσε το παλιότερο Διοικητήριο της πόλης, το επονομαζόμενο «Κονάκι». Η Νομαρχία μας φαίνεται λοιπόν ότι στηρίχτηκε σε απλοποιημένα σχέδια που προϋπήρχαν, σμικρυνμένα ως προς το πλάτος της κεντρικής πτέρυγας.

Πολύ πιο αξιόλογο κτήριο, τουλάχιστον σε διαστάσεις, υπήρξε ο μεγάλος Στρατώνας. Όπως και για το Διοικητήριο έτσι και γι' αυτόν υπάρχουν διστάμενες απόψεις για τον χρόνο ανέγερσής του. Σύμφωνα με ορισμένες ιστορικές πηγές οικοδομήθηκε αμέσως μετά την επανάσταση του 1866-69 με αγγαρείες των χριστιανών Ρεθμινίων, ενώ σύμφωνα με άλλες χτίστηκε μεταξύ των ετών 1847-1850 με σχέδια του ίδιου με τη Νομαρχία αρχιτέκτονα, επί Μουσταφά Πασά. Οπωσδήποτε ούτε ο Στρατώνας σημειώνεται στο παραπάνω τοπογραφικό σχέδιο. Σε κάθε περίπτωση αποτελούσε το εντυπωσιακότερο κτήριο του Ρεθύμνου και όχι μόνο εξαιτίας του μεγέθους του, που ήταν αρκετά μεγαλύτερο από εκείνο του Διοικητηρίου. Η κάτοψη του ξέφυγε από την τυπική ορθογώνια, με δύο προεξοχές σε σχήμα Π στη μία είσοδο και διπλή προεξοχή στην άλλη. Ο μεγάλος Στρατώνας ακούγεται μέχρι σήμερα ως «Στρατώνες» και «Ρωσικοί Στρατώνες», εξαιτίας της παραμονής των Ρωσικών στρατευμάτων κατοχής σ' αυτούς, μετά από μια περίοδο στα τέλη του 19^{ου} αιώνα που είχαν κατοικήθει από τους Τουρκορεθμινίους των χωριών, οι οποίοι εισέρχονταν στην πόλη για προστασία κατά τις επαναστάσεις.

Το έτος 1941 ο Στρατώνας αποτέλεσε στόχο των γερμανικών βομβαρδισμών και πλήγηκε από αυτούς, όχι όμως σοβαρά. Στο βιβλίο μου «370 μνημειακά κενά στην ιστορική τοπογραφία του Ρεθύμνου» αναφέρω ότι «...το επόμενο έτος οι κατακτητές επέλεξαν αντί της αποκατάστασης την κατεδάφισή τους, και με το οικοδομικό υλικό που προέκυψε οικοδόμησαν μεταξύ άλλων τη δυτική πλευρά των κερκίδων του Γηπέδου της Σοχωράς», επάνω στην οποία είχαν ανυψώσει τον γερμανικό αϊτό. Σήμερα δεν θα το έλεγα με την ίδια σιγουριά, ότι δηλαδή οι κατακτητές ήταν εκείνοι που τον κατεδάφισαν και όχι το εντόπιο εργολαβικό λόμπι, αφού μάλιστα έχουμε στη διάθεσή μας τη διπλανή φωτογραφία, που δείχνει Ρεθεμνιώτες σε επετειακούς χορούς την 25η Μαρτίου του 1944, έξι μήνες πριν την αποχώρηση των στρατευμάτων κατοχής. Αν η χρονολογία της φωτογραφίας είναι σωστή, τότε θα πρέπει να αναθεωρήσουμε κι αυτή τη βεβαιότητά μας, όπως άλλωστε και κάμποσες άλλες.

Εκείνων που, εκτός από το Ρολόι, επιχείρησαν να κατεδαφίσουν και την ίδια τη Νομαρχία και αργότερα τη Λότζια και πιο πρόσφατα το Τούρικο Σχολείο; Και θα τα κατάφερναν χωρίς άλλο με την πολυτιμη σήμερα Νομαρχία αν δεν βρίσκονταν στον δρόμο τους ο Σπύρος Λίτινας κι ο Μιχάλης Παπαδάκης. Περί αυτών όμως οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να βρουν περισσότερα στο βιβλίο μου που ανέφερα παραπάνω (<https://civisrethymnensisuniversalis.blogspot.com/>).

Σε κάθε περίπτωση στη φωτογραφία διακρίνεται καθαρά ότι η ζήμιά είχε να κάνει με τη στέγη του κτηρίου και πολύ λίγο με την τοιχοποιία. Μήπως λοιπόν κι αυτό το μνημείο, όπως και ο Πύργος του Ρολογιού, μήπως αναρωτιέμαι, δεν υπήρξε θύμα ξενόφερτων αλλά κάποιων ντόπιων «κατακτητών»;

Πρόταση επίσκεψης

Η οικογένεια Καπελώνη έχει δώσει στον τόπο σημαντικούς ανθρώπους, τόσο στα γράμματα και τις τέχνες όσο και στην οικονομική και κοινωνική ζωή. Σήμερα έχουμε την ευκαιρία να γνωρίσουμε από κοντά το καλλιτεχνικό έργο ενός ακόμη σεμνού μέλους της, του Γιώργου, που ξεχώρισε όχι μόνο στην εκπαίδευση αλλά και στη φωτογραφία. Υπήρξε μαθητής του Πλάτωνα Ριβέλλη, τον οποίο, θυμίζω, είχαμε μετακαλέσει για σεμινάριο στο Ρέθυμνο το 1986 και μας είχε τότε μαγέψει. Το ίδιο μαγεύει σήμερα η έκθεση φωτογραφίας στις «Μορφές», που η αεικίνητη Χρυσούλα Σκεπετζή ενέταξε στα πλαίσια του 6^{ου} Φεστιβάλ Τέχνης. Ζητείστε του να σας ξεναγήσει ο ίδιος ή διαβάστε παράλληλα το εξαιρετικό βιβλιαράκι που συνοδεύει την έκθεση και θα έχετε μια αξιοσημείωτη εμπειρία. Τα συγχαρητήριά μας όχι μόνο στον ίδιο και στη Χρυσούλα Σκεπετζή αλλά και στον Ηλία Ηλιάκη που φιλοξενεί την έκθεση και ο οποίος αποδεικνύεται εδώ και πολλά χρόνια ως ο άνθρωπος που με την γκαλερί του αποτελεί έναν κομβικό παράγοντα προαγωγής των εικαστικών τεχνών στο Ρέθυμνο.

* Ο Χάρης Στρατιδάκης είναι Δρ. Παιδαγωγικής-Ιστορικής Ερευνητής-Συγγραφέας, sthraris@yahoo.gr, 2831055031